

El-Ezher Üniversitesi'nin Dünü, Bugünü ve Medresetüzzehrâ

Muhammet Örtlek

Dr.

Özet

Mısır'ın başkenti Kahire'de bulunan El-Ezher Üniversitesi, İslam dünyasının en eski dinî eğitim kurumu olarak kabul edilmektedir. Medresetüzzehra projesi ile İslam dünyasının bir çok problemine çare sunmayı amaçlayan Bediüzzaman Said Nursî de El-Ezher'i kendisine örnek alanlardandır. El-Ezher'i muazzam büyüklüğü, geniş kitlelere ulaşması ve tarihsel zenginliği gibi özellikleri, Nursî'nin bu üniversiteyi Medresetüzzehra için örnek almasının nedenlerindedir. Bu çalışmada El-Ezher üniversitesinin kuruluşundan bu yana geçirdiği tarihi süreç ele alınmakta ve Bediüzzaman Said Nursî'nin kurmak istediği Medresetüzzehra'nın temel özelliklerine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler

El-Ezher, Medresetüzzehra, Müslüman Kardeşler, Arap Baharı, Din-Siyaset

Napolyon Bonapart'ın (1798-1802) Mısır'ı işgali sırasında, Napolyon ve komutanlarının, ulemanın desteğini kazanma çabalarına rağmen, El-Ezher Müslüman direnişinin merkezi oldu.

1. El-Ezher Üniversitesi ve Devletleştirilmesi

Mısır'ın başkenti Kahire'de bulunan El-Ezher Üniversitesi, İslam dünyasının en eski dinî eğitim kurumu olarak kabul edilmektedir. Fâtımî halifesi el-Muizz li-Dinillah'ın komutanlarından Cevher es-Skillî tarafından Hicri 358 yılının Şaban ayında inşa edilmeye başlanmıştır. Daha önce, Hicri 303 yılında Ubeydullah b. El-Mehdi tarafından kurulmuş olan el-Mehdiyye şehrini başkent olarak kullanan Fatımiler, el-Muizz'in ihtişamlı sarayı ve Ezher Camii'nin yapımı Hicri 361/Miladi 972'de tamamlanınca Kahire'ye taşınmışlardır.¹

Kahire'de 972 yılında kurulan El-Ezher, başlangıçta camii-üniversite formatında Fatımî Şii propagandacılarını eğiten bir merkez olmuştur. El-Ezher, kurulduğu dönemde, Musalla'l-Kahire veya Camiu'l Kahire şeklinde de adlandırılmıştı. Sonraki dönemlerde, çok parlak ve çok güzel anlamlarına gelen "Ezher" adı verilmiştir. Üniversite'nin adının Ezher kelimesinin müennesi hükmündeki Hz. Fatma'nın "Zehra" lakabından esinlendiği de iddia edilmektedir.²

El-Ezher, Selahaddin-i Eyyubi (1171-1193) döneminden 18. yüzyıla kadar, İslam dünyasının ve Mısır'ın en önemli eğitim ve ulema merkezi özelliğindedir. Ancak 18. yüzyılda Mısır'ın ekonomik çöküşünden dolayı, El-Ezher'i destekleyen vakıfların iktisadi gerilemeleri çölün ortasındaki entelektüel vaha durumundaki El-Ezher'i ve öğrencilerini olumsuz etkiledi.

Napolyon Bonapart'ın (1798-1802) Mısır'ı işgali sırasında, Napolyon ve komutanlarının, ulemanın desteğini kazanma çabalarına rağmen, El-Ezher Müslüman direnişinin merkezi oldu. Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, El-Ezher'i destekleyen birçok vakıf ve yardım kuruluşunu kamulaştırdı. Böylece El-Ezher ekonomik olarak zayıflamış ve Mehmet Ali Paşa'nın sağladığı devlet desteğini almaya başlamak zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk ayrıca El-Ezher'in başına, Paşa'nın belirlediği Şeyhin atanmasını da beraberinde getirmiştir. Paşa'nın bu girişimi El-Ezher ve ulemasını kendi iktidarına rakip olarak görmesinden dolayı kontrolü altına almak istemesi şeklinde yorumlanmaktadır.

El-Ezher'in Hasan el-Attar ve İbrahim el-Bajuri gibi bazı Şeyhleri (rektörleri) İslami reformların liderlerindedir. Hatta adı geçen Şeyhler vakıf arazilerini devletin kontrolünden kurtarmak için Toprak Reformu yapılması hususunda Arazi Kanunu çıkartmaya çalışılsa da, 1858 yılına kadar bu amaçlarına ulaşamamışlardır. 1858'den sonra özellikle Hıdiv İsmail Paşa (1867-1879) döneminde yönetimin El-Ezher'e yönelik yumuşama yoluna gittiği ve tavsiyelerde bulunduğu görülmüştür. İsmail Paşa, El-Ezher'in ihtiyacı olan bina tadilatı için para yardımı buldu. Ayrıca El-Ezher Şeyhleri'nin dinî ilimlerin yanında geometri, tarih, müzik vd.

1. Şevki Ebu Halil, "İslam ve Dünya Medeniyetleri Tarihi", S. 445, Bilge Adam Yayınları, Mart 2005, Van.

2. Jomier, J., 2012, "al-Azhar", Encyclopaedia of Islam, Second Edition, Edited by P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. vanDonzel, W. P. Heinrichs., http://ekaynaklar.mkutup.gov.tr:2097/10.1163/1573-3912_islam_COM_0076, Erişim Tarihi: 06.03.2018.

ilimleri de öğrenmeleri ve bu dersleri öğrencilerin müfredatına da almaları gerektiği hakkında tavsiyelerde bulunmuştur. Tavsiyelerinin devamında İsmail Paşa, El-Ezher'deki fakültelerin öğrenci kabul standartlarını belirleyen bir yasa çıkarmıştır. İsmail Paşa'nın yaptığı girişimler "İkinci Abbasi Revakı" olarak adlandırılmıştır.³ Daha eski Medrese yapılarında görülen revak sistemi, muhtelif yerleşim yerlerinden eğitim için El-Ezher'e gelen öğrencilerin yetiştirilmesi için inşa edilmiş bir çeşit yurt binasıdır. Revak sistemi, Mısır dışından gelenlerin güvenlik içinde çalışma ve Mısır'ın yerlileri ile birlikte yaşama isteğinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁴

2. El-Ezher'de Reformlar, Millileştirme ve Modernizasyon

Şeyh Muhammed el-Mehdi ve Muhammed Abduh dönemlerinde El-Ezher'de önemli reform niteliğinde gelişmeler sağlanmıştır. Bu reformlar genel bir kütüphane kurulması, öğretmenlerin maaşlarının yükseltilmesi, idari bir yapının oluşturulması, öğrencilerin burs ve yurt imkânlarının iyileştirilmesi, elektrikli aydınlatma ile su tesisatının yapılması, öğrencilerin kayıt-kabul ve sağlık muayenelerinin standartlarının belirlenmesi olarak sıralanmaktadır. Ayrıca Tanta, Disuq ve Dimyat gibi şehirlerdeki okulların eğitim kalitelerinin artırılması da reformlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte El-Ezher'de 1911'deki siyasi karışıklıktan sonra, asıl reformun "Büyük Reform Yasası" ile yapıldığı bilinmektedir. Reformlar kendisini öğretmen ve öğrencilerin akademik eğitim seviyelerinin sistemleştirilmesi, akademik takvimin belirlenmesi, El-Ezher'e bağlı kuruluşların yönetim yapılarında ve Şeriat Hakimleri Okulu'nda ıslahat yapılması şeklinde göstermektedir.⁵ Yine 1911 Yasası ile "Büyük Akademisyenler Birliği" (Hayat Kibar al-Ulama) kuruldu. Büyük Akademisyenler Birliği ise 11'i Hanefi, 9'u Şafi, 9 Maliki ve 1'i Hanbeli olmak üzere toplamda dönemin ileri gelen 30 Şeyhinden oluşmaktaydı. Böylece El-Ezher'in her mezhepten Müslümanlara hitap ettiği belirtilmekteydi.⁶

1911 Yasası uyarınca siyasete katılımlarının yasak olmasına rağmen, Mısır'ın Anayasal döneminin başlangıcı olarak kabul edilen 1919 Devrimi'nde öğretmenler ve öğrenciler önemli rol oynadılar. El-Ezher Anayasal dönemde çoğunlukla Kavalalı hanedanının yönetim merkezi Abidin Sarayı ile Wafd Partisi arasındaki mücadelede anlaşmazlık konusu oldu. Mısır Kralı Ahmed Fuad'ın Halifelik arzusu, onun, El-Ezher Şeyhlerini desteklemesine neden oldu. Devam eden gelişmelerde 1923'te yeni Reform Yasaları kabul edilerek lisansüstü eğitimin önü açıldı. Ardından

1911 Yasası
uyarınca siyasete
katılımlarının
yasak olmasına
rağmen, Mısır'ın
Anayasal
döneminin
başlangıcı olarak
kabul edilen 1919
Devrimi'nde
öğretmenler ve
öğrenciler önemli
rol oynadılar.

3. Arthur, Goldschmidt Jr.; Robert Jonston, "Historical Dictionary of Egypt", Third Edition S. 66, African Historical Dictionaries, No. 89, The Scarecrow Press, Inc., Lanham, Maryland and Oxford, 2003.

4. Doç. Dr. Nurettin Turgay, Risale Akademi, "Mesresetü'z-Zehra İdeali ve Ezher Üniversitesi", <http://risaleakademi.org/medresetuz-zehra-ideali-ve-ezher-universitesi--ps-1620>, Erişim Tarihi: 07.03.2018.

5. Marsot, Afaf Lutfi al-Sayyid, "The Beginnings of Modernization Among The Rectors of Al-Azhar 1798-1879", S. 267-280, University of Chicago Press, Chicago, 1968. Ed. William R. Polk and Richard L. Chambers.

6. "رداقل لال ١٩١٤، س ل ج مرور زلا لائل ع لال اح مرضا راروق و١٩١٥-١٩١٥".

El-Ezher sadece Mısır'ı değil tüm İslam dünyasını etkileyen yayınlar yaptı. Mısır'ın hükümet politikası gereği 1936'dan itibaren millileştirilmeye çalışılan El-Ezher'de yurt dışından birçok Müslüman öğrenci de eğitim görmekteydi.

1925'te El-Ezher, Eğitim Bakanlığı'nın gözetimi altına alınmaya çalışıldı. Daha sonra fen ve dini ilimlerin birlikte eğitim verildiği Dar el-Ulum, devlet tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmışsa da başarı sağlanamamıştı. Yoksul öğrencilere verilen ekmek yardımı ve burs miktarlarında 1929'da değişikliğe gidildi. El-Ezher'i modern bir üniversite haline getirmek için 1930, 1933 ve 1936 yıllarında idari yapıda düzenlemeler yapıldı. Eğitimde ise Teoloji (Usul el-Din), Hukuk (Şeriat el-İslamiyye) ve Arapça lisan öğretimi ve genel olarak tüm ders müfredatı modernize edilmeye çalışıldı.

El-Ezher sadece Mısır'ı değil tüm İslam dünyasını etkileyen yayınlar yaptı. Önce Nur el-İslam sonra Majallat el-Ezher olarak adlandırılan ve İslami bilgiler içeren dergi yayınlanarak Asya ve Afrika'nın muhtelif yerlerine gönderildi. Böylece İslam dünyasının El-Ezher'e olan muhabbetinin daha da artması hedeflendi ve bunda başarılı olundu. Özellikle Mısır'daki siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmelere paralel El-Ezher'de de muhtelif değişikliker ve gelişmeler yaşandı. Uygulamaya konulan 1936 Anayasası ile hem Mısır yönetiminin hem de El-Ezher'in müfredatının millileştirilmesi gerçekleşti. Diğer taraftan 1961'de de El-Ezher'de modernleşme çalışmalarına gidildi. 1961 Reformlarından bu yana Kahire'nin semtlerinde El-Ezher'e bağlı yeni fakülte binaları açıldı. Bu fakülteler daha çok tıp, mühendislik vd. fen bilimleri alanında faaliyet göstermektedirler.

Aday öğrenciler 1950 yılında El-Ezher'e girebilmek için Kahire, İskenderiye, Dimyat, Tanta, Zagazig, Asyut, Minya, Shibin, El-Kum, Disuq, ve Suhaj gibi şehirlerde El-Ezher'e giriş için hazırlık kurumlarına 2.794 kayıt yaptırdı. El-Ezher'in 1962'deki öğrenci mevcudu 3.798 iken, aynı yıl hazırlık kurumlarına başvuru sayısı 25.020 olarak gerçekleşti. 1972'de kadınlar ilk defa El-Ezher'e kabul edildi. Kayıt yaptıran 16.852 kişiden 1.208'i kadınlardan oluşmaktaydı.

Mısır'ın hükümet politikası gereği 1936'dan itibaren millileştirilmeye çalışılan El-Ezher'de yurt dışından birçok Müslüman öğrenci de eğitim görmekteydi. 1955'te 4.291'e yükselen yabancı öğrenci sayısı, millileştirme politikası sonucunda 1972'de 2.500'e kadar düştü. El-Ezher'in 2002-2003 eğitim döneminde toplam öğrenci sayısı hemen hemen 350 bine ulaşmıştır.⁷ Eskiden El-Ezher Şeyhi aynı zamanda üniversitenin de bugünkü ifade ile rektörü konumundaydı. Günümüzde ise El-Ezher Üniversitesi'nin rektörü ile tarihsel resmi dini otorite durumundaki El-Ezher Şeyhi ayrı kurum ve kişilerdir. Bugün El-Ezher Üniversitesi'nin rektörlüğünü Dr. Mohamed Hussin yaparken, El-Ezher Şeyh ise Ahmed El-Tayyib'dir. Bu ayrıma gidilmesinde geçmişte yapılan reformların etkisi olduğu kuvvetle muhtemeldir. El-Ezher'de 2017 yılı itibarıyla 500.000 öğrenci öğrenim görmektedir.⁸

3. Müslüman Kardeşler ve El-Ezher

Mısır tarihinde ilk kez 2011-2012'deki demokratik ve şeffaf nitelikteki seçimlerle işbaşına gelmiş Müslüman Kardeşler'in Hürriyet ve Adalet Par-

7. Arthur, GoldschmidtJr.; Robert Jonston, "a.g.e.", S., 67.

8. Al-AzharUniversity, <http://www.azhar.edu.eg/en/>, Erişim Tarihi: 08.03.2018.

tisi ile Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'ye karşı yapılan asker-sivil destekli 3 Temmuz 2013 darbesinde, El-Ezher'in darbe taraftarları arasında yer aldığı bilinmektedir. Darbe sonrasında Mısır hükümeti muhalif İslamcılarının ve Selefilerin camilerini kontrol altına almak için El-Ezher aracılığıyla bir fetva yayınlamıştır. Bu Fetvada "dinî söylemin yenilenmesi" düşüncesinden hareketle 50 kadar Selefi figürün vaazları yasaklanarak haklarında takibatlar başlatılmıştır. El-Ezher'in bu fetvalar ve uygulamaları ile siyasi iktidarla birlikte hareket etmesi, Mısır'daki ana akım İslamcı grup Müslüman Kardeşler, İslamcılar, Selefiler vd. İslami hassasiyeti olan kesimlerle karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır. Bu nedenlerle siyasi iktidar, kendisine muhalif İslami unsurlarla El-Ezher üzerinden mücadele etmektedir. Böylece resmi dinî otorite konumundaki El-Ezher'in İslam anlayışı ile toplumsal kesimlerin İslam düşüncesinin farklı olduğu da ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan iktidara yakınlığının El-Ezher'in dinî/akademik prestijini de zedelediği bir başka gerçektir.

Müslüman Kardeşler'in siyasi kanadı Hürriyet ve Adalet Partisi'nin 2012-2013'teki iktidarı döneminde, El-Ezher'in siyasi alandan korunması ve özerk yapısının güçlendirilmesi hakkında çalışmalar yapıldı. Müslüman Kardeşler'in hazırlamış olduğu 2012 Anayasası'nda El-Ezher beklenmediği bir yasal özerklik kazandı. 2012 Anayasası'nda El-Ezher'le ilgili 4. madde şöyledir:

"El-Ezher bağımsız İslami bir kurumdur. İslami vaaz, teoloji, Mısır ve dünyada Arapçadan sorumludur. Kendi işleri üzerinde özerkliğe sahiptir. El-Ezher üst düzey bilim adamları ile İslam hukuku ile ilgili konularda istişare edilmelidir. Devlet kendi hedeflerine ulaşmak için El-Ezher'e yeterli fonları sağlayacaktır. El-Ezher Büyük Şeyhi bağımsızdır ve görevden alınamaz. Büyük Şeyh kanuni yöntemle kıdemli akademisyenlerce belirlenir. Yukarıdaki tüm konuların ayrıntıları yasal düzenlemelere tabidir."⁹

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın devletleştirdiği El-Ezher,¹⁰ yıllar sonra böylece "özerk" yapısına tekrar kavuşuyordu. Ancak yukarıdaki 2012 Anayasası'ndaki 4. madde ile El-Ezher'in kendisini siyasetten soyutlaması beklenirken, 3 Temmuz 2013 darbesinde darbe taraftarları arasında yer alarak bu özerkliğine gölge düşürmüştür. Darbe sonrasında Geçici Hükümet tarafından hazırlanan 2014 Yeni Anayasası'nın 7. maddesinde ise, El-Ezher'in yine bağımsız yapısını koruduğuna dair ifadeler almıştır. İlgili madde şu şekildedir:

"El-Ezher bilimsel bağımsız İslami bir yapıdır. İlahiyat ve İslami işlerin ana referans kaynağı ve sorumlusudur. El-Ezher Mısır ve dünyada Arapçanın ve dinin yaygınlaştırılmasından sorumludur. Devlet bu amaca ulaşabilmesi için yeterli fon vermeyi taahhüt eder. El-Ezher Büyük Şeyhi bağımsızdır. El-Ezher Şeyhi yasaya göre kıdemli akademisyenler arasından seçilir."

9. Dr. Muhammet Örtlek, "Mısır'da Siyasal İslamcılık, Müslüman Kardeşler ve Arap Baharı", S. 317, SAGE Yayıncılık, Kasım 2017, Ankara.

10. Charles Lindholm, "İslami Ortadoğu Tarihsel Antropoloji", S. 279, Çev. Balkı Şafak, İmge Kitabevi, Mart 2004, Ankara.

*Müslüman
Kardeşler'in
siyasi kanadı
Hürriyet ve
Adalet Partisi'nin
2012-2013'teki
iktidarı
döneminde,
El-Ezher'in
siyasi alandan
korunması ve
özerk yapısının
güçlendirilmesi
hakkında
çalışmalar yapıldı.*

Müslüman
Kardeşler,
önceden Batılı
emperyalistlerin
İslam
ülkelerindeki
uygulamalarına
sesini
çıkartmayan
El-Ezher'i
eleştirirken, artık
El-Ezher'deki
öğrenciler
arasında
örgütlenerek
büyük bir
topluluk
oluşturmuştu.

Her iki Anayasa maddesi incelendiğinde 2012'deki 4. Maddede “özerklik” vurgusu yapılırken, El-Ezher'in desteklediği darbenin taraftarlarınca hazırlanan 2014 Anayasası'ndaki 7. Maddede “özerklik” ifadesi yer almaktadır. Bununla birlikte El-Ezher her ne kadar Anayasal bir statü kazanmış olsa da, geçmiş dönemlerde olduğu gibi iktidarların yanına çekilmeye çalışılmış veya iktidarların yanında yer almak durumunda kalmıştır.¹¹

Mısır'da Kavalalı hanedanlarının, siyasi iktidarların müdahalelerine ve toplumsal mühendislik teşebbüslerinde araç olarak kullanılmaya maruz kalan El-Ezher, aynı zamanda ülkedeki en büyük İslamcı akım Müslüman Kardeşler'le de karşı karşıya kaldığı dönemler olmuştur. Hazırlanmasında Hürriyet ve Adalet Partisi'nin büyük etkisi olan 2012 Anayasası'nın 4. Maddesi'nde, El-Ezher'e “özerklik” vurgusu bu kapsamda değerlendirilebilir. Böylece Müslüman Kardeşler iktidarının yasal statü vermesiyle birlikte hükümetin, El-Ezher'i yasal çerçevede şekillendirebileceği düşüncesi ihtimal dahilindedir. Bununla birlikte El-Ezher ile Müslüman Kardeşler rekabeti daha eskilere dayanmaktadır. Mısır'da İngiltere himayesine karşı yapılan sivil ve silahlı eylemlerin yoğun olarak yaşandığı 1930-1960 arası dönemde, Müslüman Kardeşler'in kurucusu Hasan El-Benna'nın El-Ezher'e yönelik eleştirileri bulunmaktadır. Benna ülkesindeki seküler iktidarlar karşısında El-Ezher'in güçsüzlüğünden şikayet etmektedir. Diğer taraftan Benna'nın El-Ezher ulemasından bazılarıyla dostluğu da bulunuyor. El-Ezher'de 1935-1942 yılları arasında iki kez Rektörlük yapan Mustafa El-Maraghi ile iyi ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir. Ancak İsrail devletinin 14 Mayıs 1948 tarihinde kurulması, Benna'nın 12 Şubat 1949'da vefatı, Mısır'da 23 Temmuz 1952'de Kraliyet'in yıkılıp yerine 18 Haziran 1953'te Cumhuriyetin ilan edilmiştir. Sadece Mısır'ın değil Arap dünyasının en karizmatik liderlerinden Cemal Abdülnasır 1954'te Cumhurbaşkanlığı'na getirilmiştir. Bütün bu toplumsal ve siyasal gelişmeler Müslüman Kardeşler'in El-Ezher hakkındaki tutumunda değişiklik yapmasına neden olmuştur.

Müslüman Kardeşler, önceden Batılı emperyalistlerin İslam ülkelerindeki uygulamalarına sesini çıkartmayan El-Ezher'i eleştirirken, artık El-Ezher'deki öğrenciler arasında örgütlenerek büyük bir topluluk oluşturmuştu. Etkili faaliyetler gerçekleştiren topluluğun El-Ezher'e yönelik başlıca eleştirileri şöyledir:

“Müslümanların dünyadaki sözcülüğünü dinamik şekilde yapmaması; İslami değerlere ve muhafazakârlığa karşı yabancı fikirlere yeterince direniş göstermemesi; Mısır'daki dinî, kültürel, siyasi, ekonomik, sosyal, ahlaki vb. alanlarda yaşanan çöktürlere müdahale etmede yetersiz kalması; El-Ezher İslam kimliğinin ağırlığını taşıyamamakta ve İslam'ın sadece akademik/entelektüel alanıyla sınırlı kalmıştır; Müslümanlara liderlik etmeyi ve eğitim-öğretimi başaramamıştır; El-Ezher uleması uyumaktadır; öğretileri ile ritüelci, günümüzü yorumlayamayan ve anonimci bir yaklaşımda ısrar etmektedir; Ortaçağ'daki dini yorumlara saplanmıştır; yeni öğrenme tekniklerine ve araştırmalara kapalıdır; muhakeme kabiliyeti-

ni geliştirmek yerine eski metinlerin ezberciliğine devam etmektedir; ulema İşlam'ı savunmada yetersizdir ve emperyalistlere karşı fetva bile vermemişlerdir; kendisini siyasi parti ve iktidarların pozisyonlarına göre konumlandırarak İngiltere destekli hkmetlere direnmemiştir; daha da önemlisi Müslüman Kardeşler'in Mısır'daki İngiliz askerlerine karşı mücadelesini desteklememiştir."¹²

Böylelikle Mısır'da iki büyük dinî yapı, halkın geniş kesiminin desteğini alan Müslüman Kardeşler ile resmî dinî otorite El-Ezher arasındaki mücadele zaman zaman gün yüzüne çıkmaktadır. Her iki yapı da toplumsal unsurları siyasi ve dinî anlamda harekete geçirebilmektedirler. Hal-i hazırda El-Ezher resmî dinî otorite iken, büyük ölçüde siyasi iktidarın etkisi altındadır. Diğer taraftan Müslüman Kardeşler de "vaziyetleri itibarıyla siyasete temas etmeye ve cemiyet teşkiline ve şubeler ve merkezler amaya muhtaç bulduklarından, buldukları yerlerdeki hükümetten icazet ve ruhsat almaya muhtaç"¹³ olduklarından birçok faaliyetlerinde siyasi hükümetin yasal izinlerine tabidir. Dolayısıyla her iki kurum da hem dinî hem de siyasi konumlarını bir arada tutabilme gayreti içerisindedirler. Bazen de dinî ve siyasi konumları arasında sıkışıp kalabilmektedirler. Birbirleriyle geçmişten bugünlere gelen mücadeleleri özellikle El-Ezher'in siyasallaşmasının nedenlerindedir.

4. Arap Baharı Sonrasında Rejimin El-Ezher'le İlişkisi

Mısır'da Mayıs 2014'te Abdl Fettah El-Sisi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte, Sisi'nin dinî hayatı şekillendirmeye yönelik abalaları görüldü. Daha önce terör rgt ilan edilerek yasaklanan Müslüman Kardeşler'in üyelerinin işten çıkarılmaları, El-Ezher'deki Müslüman Kardeşler etkisinin kırılması için eğitim-ğretim müfredatında değişikliklere gidilmesi, Mursi'ye yapılan darbeyi protesto eden El-Ezher ğrencilerinin tutuklanmaları ve hapis cezalarına çarptırılmaları, sınır dışı edilmeleri ile, rejimin dinî alanı ve dindarları şekillendirme gayreti görülmektedir.

Mısır'da bürokratik elitlerinde dinî hayatı dizayn etme girişimleri bulunmaktadır. 2014 Yılı içerisinde Dinî İşler Bakanı Mohamed Mokhtar Gomaa, faaliyette olup açılış izni olmayan camileri kapatmaya ve bu camilere destekte bulunanlar hakkında soruşturma başlatmaya, dinî yayıncılığın baskı altına alınmasına, lisanssız vaizlerin vaazlarını engellemeye yönelik çeşitli periyotlarla belirlenen camilerin kapatılması süreci yürütüldü. Kampanyanın destekçileri bile, Dini İşler Bakanlığı'nın faaliyetlerinin yetersizliğinden ve Bakanlığın bu girişiminin amacının dışına çıktığından dolayı kontrolsüz olarak ibadethanelerin kapatılmasından rahatsızlık duymaktadırlar.

Cumhurbaşkanı Sisi 2015 yılı başlangıcından itibaren, dinî alanın inisiyatifini ele geçirmek üzere, El-Ezher'de dinî liderlerin katıldığı bir prog-

*Mısır'da Mayıs
2014'te Abdl
Fettah El-Sisi'nin
Cumhurbaşkanı
seçilmesi ile
birlikte, Sisi'nin
dinî hayatı
şekillendirmeye
yönelik abalaları
görüldü.*

12. Richard P. Mitchell, "The Society of The Muslim Brothers", S., 211-212-213-214, Oxford University Press, 1993.

13. Bediüzzaman Said Nursi, "Emirdağ Lâhikası", S. 391, Yeni Asya Neşriyat, Temmuz 2004.

*Mısır'daki
dinî alan ve
dinî kurumlar
arasındaki
mücadele 2016'da
da devam etmiştir.
Mısır Dinî
İşler Bakanlığı
2016'da ülkedeki
tüm vaizlerin,
bakanlığın yazdığı
metni okuyacağı
yönünde
bir talimat
yayınlandı.*

ramda “dinî söylemi yenileme” konusundan söz etmiştir. Konuşmasında din üzerinden aşırıçılık, radikalizm, terörizm ve şiddeti kullananları eleştiren Sisi'nin İŞİD/DAEŞ/DAİŞ, Müslüman Kardeşler ya da El-Ezher'deki radikalleri hedef alıp almadığı net değildir. Ancak Sisi'nin bu ifadeleri siyasetin dinî alana müdahalesi olarak yorumlandı. Buna karşılık El-Ezher'in uzmanlarının ve akademisyenlerinin hal-i hazırda radikal fikirleri reddettiği, eğitim müfredatının güçlendirilmesi, İslamî öğretilerin zamanın değişmesi ile içtihadî hükümlerinin toplumsal ihtiyaçlara uygun şekilde yeniden yorumlama çağrısında bulunarak eleştirilere cevap vermeye çalıştı. Bir de El-Ezher'in pek çok üyesinin, kurumlarının haksız ithamlara maruz kaldığını bildirmesi de rahatsızlıklarını ortaya koymaktadır. Buna rağmen Ahmed El-Tayyib liderliğindeki El-Ezher kurumsal açıklamalarında Cumhurbaşkanını ve rejimle karşı karşıya gelmekten kaçınmaktadır.

Mısır'daki dinî alan ve dinî kurumlar arasındaki mücadele 2016'da da devam etmiştir. Mısır Dinî İşler Bakanlığı 2016'da ülkedeki tüm vaizlerin, bakanlığın yazdığı metni okuyacağı yönünde bir talimat yayınlandı. Bu hem hükümet açısından büyük bir adım olarak algılandı hem de kamuoyunda tartışmalara neden oldu. Böylelikle vaazlarda düzenlilik ve ülkenin her yerinde konu bakımından bütünlük olacağı beklentisi vardı. Ancak bu beklenti birkaç dinî lider dışında uygun bulunmadı. İslamcı kamuoyunun büyük çoğunluğu, Dinî İşler Bakanlığı vaazlarının aşırı siyasi olduğu yönünde kanaatlerini bildirdiler. Bakanlık vaazlarının temel amacının, camileri merkez edinen rejim karşıtı İslamcı muhalefetin halktan destek sağlamanın önüne geçmek olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Rejimin dinî söylemi merkezileştirme ve kontrol altına alma çabaları halen devam etmektedir. Resmi yetkililer bile Müslüman Kardeşler'in ve Selefilere din adamlarının toplum içinde daha etkili olduklarına dikkat çekmişlerdi. El-Ezher âlimlerinden eski Mısır Müftüsü Ali Gomaa, cami görevlilerine, vaaz verirken ellerinde Din İşleri Bakanlığı'nın vaaz metninin de bulunmasını söyleyerek hükümetten gelecek baskıları hafifletmeye çalıştığı bilinmektedir. El-Ezher ise Sisi'nin “dinî söylemi yenileme” ifadelerini kendi lehine çevirerek “tek bir resmi vaazın dinî söylemi dondurup yenilemeyeceğini” açıklaması camilerdeki vaizleri rahatlatmış durumdadır.

Cumhurbaşkanı'nın “dinî söylemi yenileme” ifadesi, Din İşleri Bakanlığı'nın camileri hükümetin kontrolü altına almak için “Bakanlığın hazırlayacağı tek elden çıkan vaazları okutma girişimleri” ve El-Ezher'in “tek bir resmi vaazın dinî söylemi dondurup yenilemeyeceğini” açıklaması Mısır'daki resmî dinî bürokrasinin kendi aralarında da görüş ayrılıklarının olduğunu ve birbiriyle mücadele ettiklerini göstermektedir. Şunu da unutmamak gerekir “resmî dinî kurumlar ve rejim karşıtı İslamcı muhalif unsurlar siyaset içerisinde olan yapılardır. Rakip olmalarına rağmen, onlar ideolojik kuzendirler.”¹⁴

Kurulduğunda Fatımiler'in ve İsmaili Şiiliği'nin merkezi konumunda olan El-Ezher, yaşadığı çeşitli reform ve siyasi müdahaleler sonucunda ev-

14. Nathan J. Brown, Official Islam InThe Arab World, The Contest For Religious Authority”, Carnegie Endowment For International Peace, S. 17-21. May 2017.

rilerek günümüzde Sünnî İslam anlayışının en önemli temsilcilerinden olmuştur.¹⁵ Büyük bir kurum olan El-Ezher, Mısır'da muhtelif dönemlerde iktidarı ellerinde bulunduran taraflarca siyasete eklenmeye çalışılmıştır. Devlet kurumu ve resmî dinî otorite olması da yöneticilerin ve siyasilere El-Ezher'i tercihlerine göre yönlendirmesinde etkili oldu. Mısır'da özellikle iktidar değişimlerinde ve darbe süreçlerinde El-Ezher'e rol verilmiştir. Bu rolde genellikle resmî dinî otorite konumundaki El-Ezher'in, toplumsal alandaki İslamcı/siyasal İslamcılara karşı siyasi iktidarlarca müdahale veya mücadele enstrümanı biçiminde kullanılmasıyla gerçekleşmiştir. El-Ezher yakın geleceğinde de bu rolü oynamaya devam edeceği kuvvetle muhtemeldir.

5. Medresetüzzehra

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin yetiştirdiği İslam âlimlerinden Bediüzzaman Said Nursî de El-Ezher'i kendisine örnek alanlardandır. Nursî, yaşadığı dönemdeki İslam coğrafyasında Müslümanların gerileme, Batılı ülkelerin Müslüman ve Doğu memleketleri üzerinde emperyalist politikalarını gerçekleştirmesi vb. nedenlerle çözüm yolları arayışına girmiştir. Nursî, bu çözüm arayışında eğitim kurumlarına öncelik vermektedir. Osmanlı Devleti'nin geri kalmış bölgesi Doğu Anadolu'da fen ve dini ilimlerin birlikte eğitim verileceği "Medresetüzzehra" adında bir üniversite projesini ortaya koymuştur. Toplumun cehaletle mücadelesi ve devletin kalkınması için eğitim sisteminin El-Ezher'deki gibi ıslah edilmesi düşüncesi Nursî'nin önceliklerindedir. Fen ve dini ilimlerin ayrı okullarda eğitim-öğretiminin yapıldığı bir dönemde, Nursî'nin her iki ilim grubunun da birlikte aynı çatı altında eğitiminin yapılması gerektiğini ileri sürmesi başlı başına bir ıslahat girişimidir. Bununla birlikte Medresetüzzehra sadece Osmanlı Devleti ve Doğu Anadolu Bölgesi için değil, tüm İslam âlemine yönelik bir projedir. Bu anlamda Nursî'nin El-Ezher'i örnek göstermesi daha iyi anlaşılmalıdır.

El-Ezher bulunduğu konum gereği daha çok Afrika Kıtası ve Ortadoğu'dan öğrencileri kabul etmektedir. Nursî'nin Medresetüzzehra tanımlaması "Câmiü'l Ezher'in kız kardeşi" olması şeklindedir. Buna ek olarak Nursî, kardeş kelimesini değil, doğurganlık ve çoğalma anlamına gelen "kız kardeş" ifadesini tercih etmektedir. Arapça dil bilgisindeki ifade ile müzekker (erkek) kelime El-Ezher, tüm büyüklüğüne ve tarihsel derinliğine rağmen sadece Mısır'la sınırlı kaldı. Ancak kız (müennes) kardeş Medresetüzzehra'dan, farklı yerlerde yeni üniversitelerin doğması/kurulması amaçlanmıştı. Nursî'nin Doğu Anadolu'da Van, Bitlis ve Diyarbakır gibi şehirlerde kurmayı planladığı Medresetüzzehra¹⁶ projesinin inşaat temelleri atılmadan önce, İstanbul'dan Van'a gitmek için Batum üzerinden Tiflis'e ulaşır. Nursî'nin 1910'da Tiflis'te Şeyh Sa'nan Tepesi'nde Rus po-

*El-Ezher
bulunduğu
konum gereği
daha çok Afrika
Kıtası ve
Ortadoğu'dan
öğrencileri kabul
etmektedir.
Nursî'nin
Medresetüzzehra
tanımlaması
"Câmiü'l
Ezher'in kız
kardeşi" olması
şeklindedir.
Buna ek olarak
Nursî, kardeş
kelimesini değil,
doğurganlık ve
çoğalma anlamına
gelen "kız kardeş"
ifadesini tercih
etmektedir.*

15. Indira Falk Gesink, "Islamic Reform and Conservatism, Al-Azhar and the Evolution of Modern Sunni Islam", S. 197., I.B. Tauris, London, 2014.

16. Bediüzzaman Said Nursî, Eski Said Dönemi Eserleri, "Münâzarat", S.290, Yeni Asya Neşriyat, Mart 2009.

Nursî,
Medresetüz-
zehra'daki
eğitimle
öğrencilerin
birçok lisan
öğrenmelerinin
gerekliliğine de
değirmiştir. Bu
anlamda okullarda
ve üniversitelerde
öğretilen Batılı bir
lisan ek olarak
"lisân-ı Arabî
vâcip, Kürdî câiz
ve Türkî lâzım
kılmak" gerektiği
ifadesiyle, yerel
veya bölgesel
lisanların da
öğrenilmesinin
gerekliliğine
değirmiştir.

lisi ile konuşması dikkat çekmektedir. Nursî, Rus polisi ile "Bitlis ve Tiflis kardeşir" ve "Medresemin planını yapıyorum"¹⁷ şeklindeki konuşmasından Medresetüzzehra'yı sadece Doğu Anadolu ile sınırlandırmayı amaçlamaktadır.

Nursî, Medresetüzzehra'daki eğitimle öğrencilerin birçok lisan öğrenmelerinin gerekliliğine de değirmiştir. Bu anlamda okullarda ve üniversitelerde öğretilen Batılı bir lisana ek olarak "lisân-ı Arabî vâcip, Kürdî câiz ve Türkî lâzım kılmak"¹⁸ gerektiği ifadesiyle, yerel veya bölgesel lisanların da öğrenilmesinin gerekliliğine değirmiştir. Nursî'nin 1909 ve 1910'larında gündeme getirdiği herkesin kendi lisanını konuşabilmesi hürriyeti, ancak Avrupa Birliği üyelik sürecinde çıkartılan VI. Uyum Paketi olan 19 Haziran 2003 Tarihli 4928 Sayılı Yasa ve VII. Uyum Paketi 30 Temmuz 2003 Tarihli Yasalarla kanunlaşmıştır.¹⁹ Böylece Nursî'nin hedefine toplumsal anlamda yaklaşık 100 yıl sonra ulaşılmıştır. Diğer taraftan Nursî, Medresetüzzehra'nın vereceği eğitim-öğretimle Müslümanların en büyük düşmanı olan cehalet, zaruret ve ihtilafa karşı; sanat, marifet ve ittifakla mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁰ Aynı zamanda Medresetüzzehra ile Doğu Anadolu, Türkiye, İslam âlemi ve tüm dünyaya ulaşmayı amaçlamıştır.

Nursî Kasım 1907'de İstanbul'a gelerek Medresetüzzehra hakkında girişimlerde bulunmuştur. Konuyu Sultan II. Abdülhamid'e iletmişse de bu teşebbüsünden bir sonuç elde edememiştir. Nursî konu hakkındaki ikinci girişimini ise, II. Meşrutiyet'in karışık döneminde Sultan V. Mehmet Reşad'a yapmıştır. Sultan V. Mehmet Reşad'ın, Medresetüzzehra projesini kabul etmesi ile 20.000 altın bütçe verilmiştir. Projesini hemen gerçekleştirme yoluna giden Nursî, Edremit (Van)'te Medresetüzzehra'nın temel inşaatını başlatmıştı. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlaması inşaatın tamamlanmasını engellemiştir. Nursî ve talebeleri I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'ye katılarak gösterdikleri başarılarından dolayı, Ankara'daki TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi)'nin iltifatına mazhar olmuşlardı. TBMM'nin daveti üzerine 9 Kasım 1922'de Ankara'ya gidip TBMM'yi ziyaret eden Nursî, burada da Medresetüzzehra'nın açılışı hakkında çalışmalar yapmıştır. Doğu Anadolu'da bir üniversite yapılmasını, TBMM'de 200 Milletvekilinden 163'ünün kabul oyu vermesiyle kanun teklifi verilmesini ve 150 bin banknot tahsisat ayrılmasını sağlamıştı.²¹ Fakat Cumhuriyet'in ilk döneminde devrimlerin getirdiği zor şartlardan dolayı inşaatına başlanamayan üniversite, proje olarak tahayyülde varlığını hep korumuştur.

17. Bediüzzaman Said Nursî, Eski Said Dönemi Eserleri, "Devâü'l-Yeis Zeylinin Zeyli", S. 388-389, Yeni Asya Neşriyat, Mart 2009.

18. Bediüzzaman Said Nursî, Eski Said Dönemi Eserleri, "Münâzarat", S. 290, Yeni Asya Neşriyat, Mart 2009.

19. Muhammet Örtlek, "Türkiye'de Etnik Azınlıklara Yönelik Yaklaşımlar", Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi C., 6, No. 2, 2014.

20. Bediüzzaman Said Nursî, Eski Said Dönemi Eserleri, "İki Mekteb-i Musibetin Şahadetnamesi Yahut Divan-ı Harb-i Örfî ve Said Nursî", S. 122, Yeni Asya Neşriyat, Mart 2009.

21. Bediüzzaman Said Nursî, "Emirdağ Lahikası", S. 280, Yeni Asya Neşriyat, Temmuz 2004.

6. Sonuç

Nursî, Medresetüzzehra ile sadece İslam âlemine değil tüm insanlığa, Kur'an-ı Kerim ve Sünneti temel alarak, iman hakikatlerini, fen ve dinî ilimleri birleştiren eğitim metoduyla ilan etmeye gayret etmiştir. El-Ezher'i muazzam büyüklüğü, geniş kitlelere ulaşması ve tarihsel zenginliği gibi özellikleri, Nursî'nin bu üniversiteyi Medresetüzzehra için örnek almasının nedenlerindedir. El-Ezher'in kuruluşunda İsmaili Şiiliği ve Fatımîler'in ağırlığı bulunmaktaydı. Sonra Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından devletleştirilen El-Ezher, daha sonraki dönemlerde iktidarların ve siyasetin bir parçası, enstrümanı olmuş veya onlara yaklaşmak zorunda bırakılmıştır. Müslüman Kardeşler ile El-Ezher arasındaki din ve siyaset konularında zaman zaman yaşanan mücadele, El-Ezher'i siyasallaşmaya yöneltmiştir. Ancak Nursî'nin idealindeki Medresetüzzehra'nın temel esası günlük çekişmelere alet olan, toplumun çıkarlarına ve sorunlarına çözüm üretmeyen, kişisel ve grup "menfaatini esas tutan siyaset"²² değildir. Eğer siyasete girmeye mecbur kalınırsa, siyasetin dine hizmet eden bir araç olarak kullanılması daha farklı bir konudur.²³ "Dinin bir hakikatini bin siyasete tercih eden"²⁴ Nursî'nin siyasetten üstün tuttuğu Medresetüzzehra idealindeki temel esaslar Kur'an, Sünnet ve iman hakikatleridir.

22. Bediüzzaman Said Nursi, "Sözler", S. 647, Yeni Asya Neşriyat, Temmuz 2004.

23. Bediüzzaman Said Nursi, "Emirdağ Lâhikası", S. 390, Yeni Asya Neşriyat, Temmuz 2004.

24. Bediüzzaman Said Nursi, "Bediüzzaman Said Nursi Tarihçe-i Hayatı", S. 85, Yeni Asya Neşriyat, Temmuz 2004.